

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/okupacja-sowiecka/78820,Zmiany-w-konstytucji-PRL.html>

Z kolekcji fotografii Jana Hausbrandta (w zasobie IPN)

ARTYKUŁ

Zmiany w konstytucji PRL

OKRES HISTORYCZNY

(1970-1980) Od Gdańska do Gdańska

Autor: ANDRZEJ BOBOLI 16.02.2021

Ekipa Edwarda Gierka obawiała się utraty zaufania Kremla. Poddańcze zapisy konstytucyjne o „nierozzerwalnej” więzi ze Związkiem Sowieckim miały uspokoić Moskwę.

Spółeczeństwo usłyszało o tej sprawie 19 grudnia 1975 r., gdy w imieniu Klubu Poselskiego PZPR poseł Edward Babiuch ogłosił z mównicy sejmowej:

„Konstytucyjnego potwierdzenia wymagają również zasady międzynarodowej polityki Polski Ludowej, jej przynależność do światowego systemu socjalistycznego, jej nienaruszalna braterska więź ze Związkiem Radzieckim”.

Fragmety tej wypowiedzi przytoczyła następnego dnia Polska Agencja Prasowa. Okazało się, że nad tekstem nowych zapisów konstytucyjnych proceduje już sejmowa Komisja Nadzwyczajna, opierając się na przygotowanych wcześniej przez wydziały Ideologiczny i Organizacyjny Komitetu Centralnego *Wytycznych KC na VII Zjazd PZPR*. Oficjalnie do dyskusji nad zmianami dopuszczono różne środowiska społeczne; także stronie kościelnej pozwolono ustosunkować się do propozycji zawartych w *Wytycznych*.

Warszawa, skrzyżowanie ulicy Nowy Świat z Alejami Jerozolimskimi, 1979. W tle siedziba Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (tzw. Dom Partii) - drugi w hierarchii władzy w Polsce pojałtańskiej gmach, po ambasadzie Związku Sowieckiego w Warszawie. Z kolekcji fotografii Jana Hausbrandta (w zasobie IPN)

Ważne treści zawierał rozdział trzeci; były to sformułowania dotyczące zasad ustrojowo-politycznych, m.in. „nierozzerwalnej” więzi ze Związkiem Sowieckim, ale wyjaśniano również, co oznacza – w sensie ustrojowym – sama nazwa „Polska Rzeczpospolita Ludowa”, a także wyeksponowano „kierowniczą rolę partii” w państwie.

Marzenia o „wielkim skoku”

Omawiane *Wytyczne* liczyły ponad trzydzieści stron i były podzielone na pięć rozdziałów¹. Rozdział pierwszy dotyczył realizacji postanowień VI Zjazdu. Najobszerniejszy (bo składający się z pięciu podrozdziałów) i zawierający treści najistotniejsze z punktu widzenia władz był rozdział drugi. W ostatnim podrozdziale zapisano *idée fixe* autorów *Wytycznych* – Polska miała dokonać „wielkiego skoku” w socjalistycznym rozwoju, przedstawiano przy tym „bilans dziesięciolecia” (lata 1971–1980), mimo że mijała dopiero połowa tej dekady... Ważne treści zawierał też rozdział trzeci; były to sformułowania dotyczące zasad ustrojowo-politycznych, m.in. wspomnianej „nierozzerwalnej” więzi ze Związkiem Sowieckim, ale wyjaśniano również, co oznacza – w sensie ustrojowym – sama nazwa „Polska Rzeczpospolita Ludowa”, a także wyeksponowano „kierowniczą rolę partii” w państwie – obywatele mieli uczestniczyć w rządzeniu poprzez scedowanie tego przywileju na PZPR i w mniejszym stopniu na inne stronnictwa polityczne. Aby potwierdzić nienaruszalny prymat polityczny partii komunistycznej, wskazywano, że należy to uczynić poprzez odpowiedni zapis konstytucyjny. Inny akapit stanowił:

„prawa i swobody obywatelskie w ramach demokracji socjalistycznej służą interesom budownictwa socjalistycznego”.

W tym samym rozdziale podkreślano, że wymagany prawem tryb przeprowadzenia tych zmian wymusza

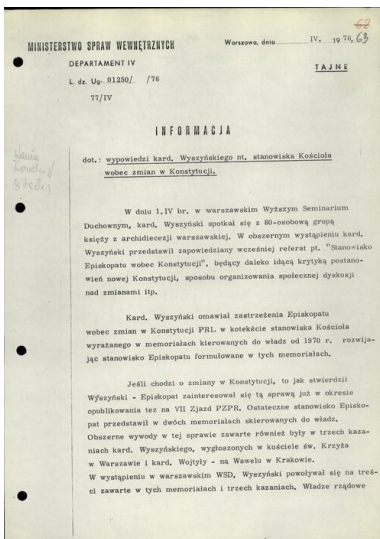
nowelizację konstytucji. Wskazywano też, że:

„nastąpiły pozytywne przemiany w świadomości obywatelskiej i kulturze prawnej narodu”

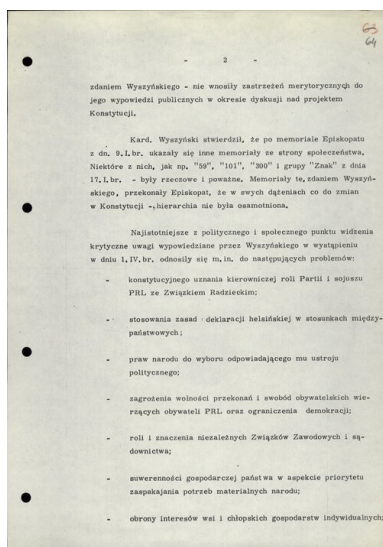
- odnosiło się to przede wszystkim do ludzi wierzących, którym przyszło żyć w socjalistycznej rzeczywistości. W rozdziale czwartym omawiano problemy pokoju i bezpieczeństwa światowego oraz polityki zagranicznej PRL, oficjalnie uczestniczącej w procesie odprężenia (*vide*: ratyfikacja uchwał Konferencji KBWE w Helsinkach), ale zarazem podkreślano, że:

„jedynie ruch komunistyczny proponuje konstruktywny program rozwiązania najważniejszych problemów współczesnego świata”.

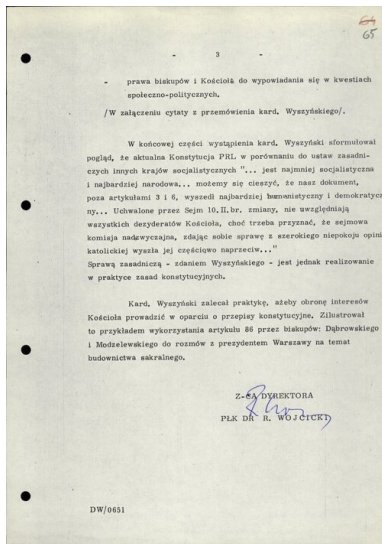
Ostatni, piąty rozdział, podnosił kwestie „ideowo-wychowawczych zadań partii”. Polska Zjednoczona Partia Robotnicza miała wzrastać poprzez odpowiednie wychowanie społeczeństwa, „w oparciu o podstawy teoretyczne (marksizm-leninizm)”. Szczególnego znaczenia miały nabrać motywacje ideologiczne obywateli-członków partii, ale też Polaków bezpartyjnych, zwłaszcza młodych. Wyjątkową rolę miały odgrywać środki masowego przekazu, ponieważ jednym z celów wyznaczonych w *Wytocznych* było pogłębianie „pryncypialności ideologicznej i politycznej dziennikarzy”.

**Sporządzona w komunistycznym
MSW analiza ocen dokonywanych
przez prymasa Polski kard.
Stefana Wyszyńskiego w
kontekście zmian w konstytucji
PRL i stanowiska Kościoła
katolickiego wobec tych zmian (s.
1 dokumentu). Z zasobu IPN**

**Sporządzona w komunistycznym
MSW analiza ocen dokonywanych
przez prymasa Polski kard.
Stefana Wyszyńskiego w
kontekście zmian w konstytucji
PRL i stanowiska Kościoła
katolickiego wobec tych zmian (s.
2 dokumentu). Z zasobu IPN**

Sporządzona w komunistycznym MSW analiza ocen dokonywanych przez prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego w kontekście zmian w konstytucji PRL i stanowiska Kościoła katolickiego wobec tych zmian (s. 3 dokumentu). Z zasobu IPN

Na zakończenie jeszcze raz wskazano na konieczność wyróżnienia PZPR poprzez zapis w konstytucji – jako „partii Narodu zrzeszającej w swych szeregach ludzi pracy z wszystkich warstw”. Ogólnie na treści *Wytycznych*, które zamierzano wcielić w życie jako nowelizację konstytucji, ciążyła znaczna ogólnikowość, a także w kilku przypadkach sprzeczność z obowiązującymi zapisami. Jaskrawym przykładem takiej rozbieżności były z jednej strony konstytucyjna zasada równości obywateli, jako zasada podstawowa, z drugiej zaś – poprawka mówiąca o podporządkowaniu praw obywatelskich interesom „budownictwa socjalistycznego”. Podobnie wyglądała sprawa konstytucyjnego rozdziału Kościoła od państwa: wraz z nowelizacją pojawiał się wymóg lojalności wierzących wobec programu socjalistycznego rozwoju Polski.

Wytyczne poruszały też bardzo delikatną w polskich realiach sprawę własności chłopskiej ziemi. Przemiany demograficzne na wsi, zdaniem autorów projektu, miały spowodować zanikanie gospodarstw indywidualnych, a co za tym idzie – całkowitą kolektywizację wsi. Jak wspominał np. Stanisław Gucwa, wówczas marszałek Sejmu PRL z ramienia Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, w czasie dyskusji nad projektem nowelizacji działacze ZSL mieli negocjować z kierownictwem PZPR wprowadzenie zapisu o nienaruszalności ziemi chłopskiej, w zamian za poparcie przez Stronnictwo „przodującej roli partii”². Jeżeli istotnie takie negocjacje

miały miejsce, to ich wyniki były dla ZSL-owców zupełnym fiaskiem: zapis o przewodniej roli partii znalazł się w konstytucji w lutym 1976 r., a artykuł mówiący o trwałości gospodarstw indywidualnych został tam umieszczony dopiero w lipcu 1983 r.³

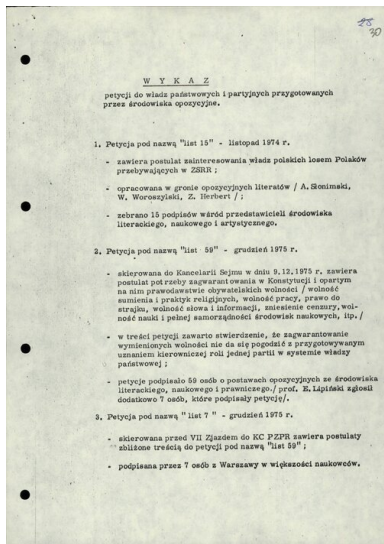
Cały czas marszałek sejmu PRL Stanisław Gucwa (P) 5 lat później: obchody Święta Pracy na pl. Zwycięstwa w Warszawie w 1981 r. Ten zawsze posłuszny PZPR dygnitarz ZSL (to on w 1976 zadbał w komunistycznym sejmie o sprawną zmianę konstytucji PRL) stoi przy swoim ówczesnym, nowym politycznym przełożonym - gen. Wojska Polskiego Wojciechu Jaruzelskim (wtedy formalnie premierze rządu PRL). Z kolekcji fotografii Jana Hausbrandta (w zasobie IPN)

Kulisy zmian

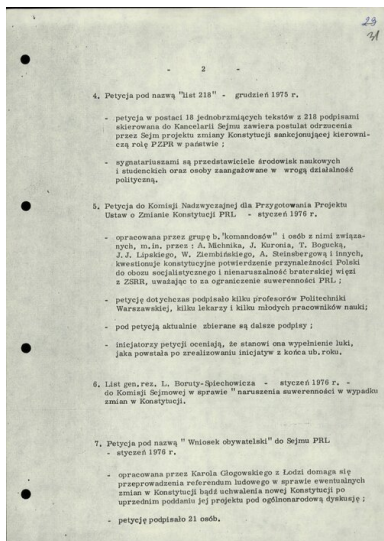
Genezy zmian w konstytucji PRL uchwalonej przez sejm 22 lipca 1952 r., a napisanej pod dyktando sowieckiego dyktatora Józefa Stalina (w Archiwum Akt Nowych zachował się egzemplarz projektu w języku rosyjskim, z odręcznie naniesionymi przez niego poprawkami) należy się doszukiwać w pogarszającej się od połowy lat siedemdziesiątych sytuacji ekonomicznej i społecznej Polski.

Plany nowelizacji konstytucji pojawiły się po VI Zjeździe PZPR, który odbył się w grudniu 1971 r., i zamierzano je zrealizować jeszcze przed VII Zjazdem. Zmiany owe miały wyrażać modernizację gierkowskiego państwa,

rosło też znaczenie partyjnej biurokracji i technokratów kierujących socjalistyczną gospodarką – symbolem tego było unowocześnienie języka konstytucji⁴.

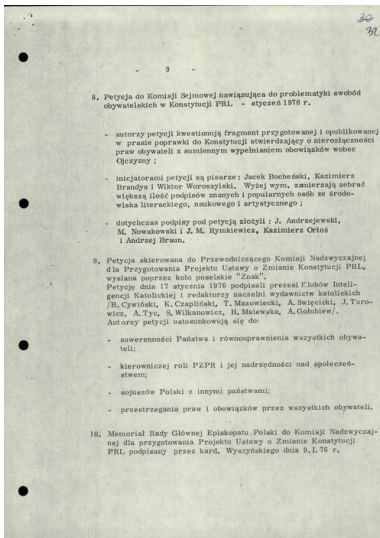

Sporządzony przez służby komunistyczne wykaz petycji skierowanych przez różne środowiska do władz PRL w reakcji na zmiany konstytucji tego „państwa” (s. 1). Z zasobu IPN

Sporządzony przez służby komunistyczne wykaz petycji skierowanych przez różne środowiska do władz PRL w reakcji na zmiany konstytucji tego „państwa” (s. 2). Z zasobu IPN

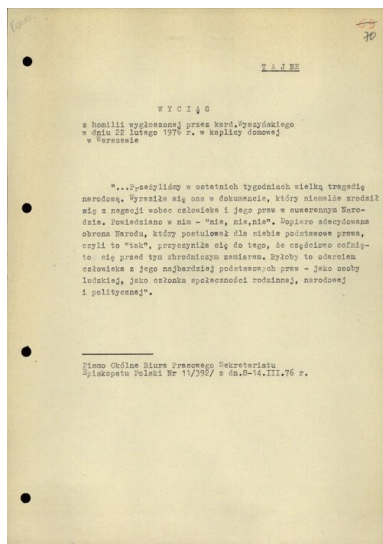

Sporządzony przez służby komunistyczne wykaz petycji skierowanych przez różne środowiska do władz PRL w reakcji na zmiany konstytucji tego „państwa” (s. 3). Z zasobu IPN

Gdy po tragedii Grudnia '70 na Wybrzeżu i przejściu władzy przez Edwarda Gierka z rąk Władysława Gomułki, dotychczasowego I sekretarza KC PZPR, nastąpiły kilkuletnie ożywienie gospodarcze i odczuwalna poprawa warunków życia, zrodziły się też nadzieje, że zdobycze te będą trwałe. Z czasem okazało się jednak, że oczekiwania rozbudzone początkowymi sukcesami gospodarczymi były płonne - dość szybko pojawiły się braki w sklepach, zaczęły także rosnać kolejki przed sklepami i dotyczyło to przede wszystkim artykułów pierwszej potrzeby.

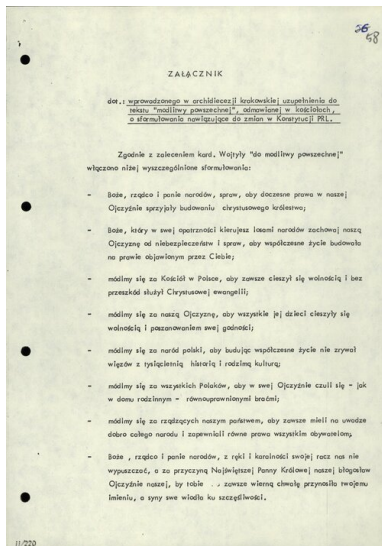
Szczególnego znaczenia miały nabrać motywacje ideologiczne obywateli-członków partii, ale też Polaków bezpartyjnych, zwłaszcza młodych. Wyjątkową rolę miały odgrywać środki masowego przekazu, ponieważ jednym z celów wyznaczonych w *Wytocznych* było pogłębianie „pryncypialności ideologicznej i politycznej dziennikarzy”.

A skoro pogarszał się poziom życia Polaków, to w realiach PRL problem stawał się też zmartwieniem *stricte* politycznym. Najpoważniejszym i mogącym mieć najbardziej dalekosiężne skutki dla rządzącej Polską ekipy Gierka stałaby się utrata zaufania Kremla. A ono było już nadwerężone przez rosnące zadłużenie Polski w bankach zachodnich i zbliżenie Gierka z przywódcami państw kapitalistycznych. W dodatku w 1975 r. dyskretnie, ale dość powszechnie mówiło się o kolejnej reformie państwa (pierwszą była reforma ustanawiająca dwustopniowy podział administracyjny kraju: zlikwidowano powiaty, a pozostawiono gminy, ponadto w miejsce 17 utworzono aż 49 województw), która miała przynieść Gierkowi stanowisko prezydenta PRL. Skupiłby on zatem w swoich rękach najwyższą władzę partyjną i państwową. Kluczowe znaczenie dla porzucenia tego pomysłu miała mieć krytyka płynąca z Moskwy – utworzenie takiego stanowiska było jawnym nawiązaniem do II Rzeczypospolitej, a także do ustrojów krajów Europy Zachodniej. Dezaprobatę dla tego projektu wyrażali też niektórzy członkowie kierownictwa PZPR (m.in. Stanisław Kania)⁵.

Policja polityczna PRL znała i homilie wygłaszane przez prymasa Stefana Wyszyńskiego w kaplicy domowej. Z zasobu IPN

Jedna z form odpowiedzi Kościoła na zmiany w konstytucji PRL: zalecenia kard. Karola Wojtyły w zakresie uzupełniania w archidiecezji krakowskiej modlitwy powszechnej. Z zasobu IPN

Świat patrzy

Informacje o planach nowelizacji konstytucji PRL i towarzyszącej im akcji protestacyjnej były z uwagą analizowane za granicą. W krajach bloku sowieckiego przygotowywane zmiany przyjmowano oczywiście z aprobatą, wszystkie europejskie kraje „bloku demokracji ludowej” miały już bowiem stosowne zapisy w swoich konstytucjach. Na przykład Bułgaria w 1971 r. znoveelizowała konstytucję uchwaloną w 1947 r., tzw. konstytucję Dymitrowa (wzorowaną na konstytucji Związku Sowieckiego z 1936 r.). Dodano zapis o „nierozdzielnej” przynależności Bułgarii do obozu socjalistycznego, a także podporządkowano prawa

obywatelskie interesowi państwa jako nadrzędnemu dobru⁶.

Z kolei w Niemieckiej Republice Demokratycznej stalinowską konstytucję uchwaloną w 1949 r. zastąpiono już w 1968 r. nową ustawą zasadniczą, przyjętą na żądanie tamtejszego przywódcy partii komunistycznej Waltera Ulbrichta: położono nacisk na „braterskie więzi” z ZSRS, a prawa obywatelskie powiązano z „odpowiednimi obowiązkami” nałożonymi na obywateli tego państwa. W nowelizacji wprowadzonej w 1974 r. jeszcze raz podkreślono „przyjaźń” ze Związkiem Sowieckim, ograniczono też użycie w tekście konstytucji słowa „niemiecki” na rzecz określenia społeczeństwa NRD jako „socjalistycznego”⁷.

Juwenalia w Krakowie, 1975.

Studenci idą ulicą Floriańską w kierunku Bramy Floriańskiej. Z kolekcji fotografii Jana Hausbrandta (w zasobie IPN)

W Czechosłowacji „kanoniczną” stalinowską konstytucję z 1948 r. zastąpiono dwanaście lat później nową, na której treść decydujący wpływ miał przywódca tamtejszej partii Antonín Novotný. W preambule zawarto zapisy o

„naszym wielkim sojuszniku, braterskim Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich”

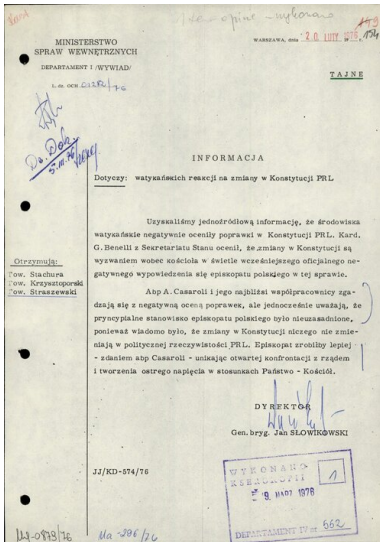
i osiągnięciu etapu „socjalizmu” w drodze do komunizmu. Praska Wiosna w 1968 r. spowodowała pewne zmiany w zapisach konstytucyjnych – utworzono administracje państwowe dla obu narodów tworzących CSRS i ustanowiono podwójne obywatelstwo: każdy Słowak i Czech był jednocześnie obywatelem Czechosłowacji. Prawo to zniesiono w 1971 r. kolejną nowelizacją, która doprowadziła do ponownej centralizacji struktury

władzy⁸.

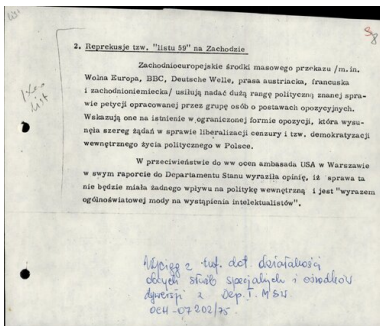
Genezy zmian w konstytucji PRL uchwalonej przez sejm 22 lipca 1952 r., a napisanej pod dyktando sowieckiego dyktatora Józefa Stalina, należy doszukiwać w pogarszającej się od połowy lat 70. sytuacji ekonomicznej i społecznej Polski.

Projekt zmian w konstytucji PRL spotkał się z protestem krajowych środowisk niezależnych i opozycyjnych (intelektualistów i strony kościelnej). W świetle informacji zawartych w meldunkach MSW największy oddźwięk wywołały one w środkach masowego przekazu państw zachodnich. Zwłaszcza rozgłośnie radiowe – niemiecka *Deutsche Welle*, brytyjska BBC oraz nadające z Monachium amerykańskie Radio Wolna Europa – poświęciły wiele czasu antenowego przede wszystkim *Listowi 59*: najgłośniejszej formie protestu po ogłoszeniu projektu poprawek w konstytucji. Artykuły o wyrazach sprzeciwu pojawiły się też w kilku gazetach francuskich, austriackich i zachodnioniemieckich. Z raportów miało wynikać również, że dużo bardziej stonowana była reakcja dyplomacji tych państw. Na przykład Ambasada USA w Warszawie wyrażała, zdaniem funkcjonariuszy MSW powołujących się na źródła wywiadu, opinię, że

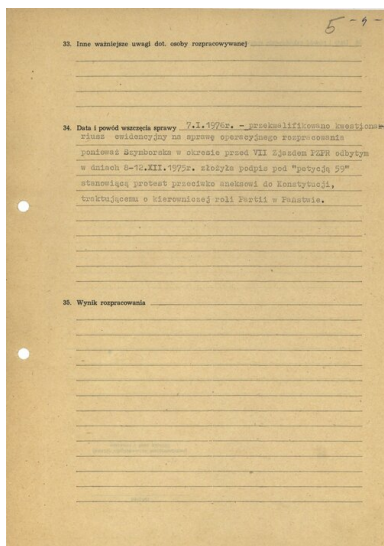
„sprawa ta [tj. *List 59*] nie będzie miała żadnego wpływu na politykę wewnętrzną i [że] jest wyrazem ogólnościatowej mody na wystąpienia intelektualistów”⁹.

Komunistyczne MSW o watykańskich głosach wobec zmian w konstytucji PRL. Z zasobu IPN

Służby komunistyczne o reakcjach zachodnich na tzw. list 59. Z zasobu IPN

Podpisanie przez Wisławę Szymborską tzw. listu 59 policja polityczna PRL odczytała jako asumpt do „przekwalifikowania” kategorii tej figurantki, o którym to „awansie” oczywiście przyszła noblistka poinformowana nie była. Z zasobu IPN

„Konsultacje”, które prowadzono np. ze środowiskami inteligencji katolickiej, a także z władzami kościelnymi, pokazały, że dyrektywy i postulaty zawarte w *Wytocznych*, a mające niebawem stać się zapisami konstytucyjnymi, wywołują (uzasadnioną) obawę, że PRL przestanie być nawet fasadowo państwem tolerancyjnym, gwarantującym wszystkim obywatelom podstawowe prawa. Nierównomierne miało być rozłożenie praw i obowiązków – nowe zapisy wprowadzały kategorie „równych” i „równiejszych”. Należy przy tym mieć na względzie, że środowiska, które odważyły się wyrazić krytyczne zdanie względem proponowanych zmian, obawiały się jednocześnie, jak zareaguje władza, choćby ta krytyka była jak najbardziej umiarkowana i wyważona (np. Klub Inteligencji Katolickiej z Poznania krytycznie wyraził się o zapisach dotyczących ludzi wierzących, ale zarazem wydał oświadczenie, w którym protestował przeciwko przedstawieniu tego stanowiska przez Radio Wolna Europa w sposób tendencyjny i „rozmijający się z prawdą”)¹⁰.

Pojawiały się też kolejne protesty, najczęściej w formie listów otwartych. Presja wywierana przez opinię publiczną stała się w pewnym momencie na tyle duża, że władze partyjne postanowiły wycofać się z najbardziej kontrowersyjnego zapisu mówiącego o powiązaniu praw obywatelskich z „prawomyślnym”

spełnianiem obowiązków obywatela PRL (na wzór wspomnianych konstytucji NRD i Czechosłowacji). 10 lutego 1976 r. sejm, przy jednym głosie wstrzymującym (posta Koła Poselskiego „Znak” Stanisława Stommy), uchwalił nowelizację konstytucji PRL.

Sytuacja gospodarcza Polski nadal się pogarszała i kilka miesięcy później ekipa Gierka musiała się zmierzyć z protestami, do których doszło w Radomiu, Ursusie i Płocku. Towarzyszyły im dramatyczne konsekwencje w postaci brutalnych „ścieżek zdrowia” i masowych represji.

Warszawa, plac Konstytucji, widok z hotelu MDM w kierunku ulicy Marszałkowskiej, 1975. „Patronem” tego placu, powstałego już po 1945, była, i jest zresztą (między innymi konstytucjami) nadal, stalinowska konstytucja PRL z 1952, w 1976 dodatkowo „zsowiecyzowana”. Z kolekcji fotografii Jana Hausbrandta (w zasobie IPN)

Tekst pochodzi z numeru 1-2/2021 „Biuletynu IPN”.

Zachęcamy do kupienia numeru

w księgarniach Instytutu, placówkach Poczty Polskiej, sieciach EMPIK

¹ *O dynamiczny rozwój budownictwa socjalistycznego – o wyższą jakość pracy i warunków życia narodu. Wytyczne KC na VII Zjazd PZPR*, Warszawa 1975.

² *Marszałkowie i prezesi. Mówią – Dyzma Gałaj, Stanisław Gucwa, Roman Malinowski*, Warszawa 1992, s. 98.

³ Ustawa z dnia 20 lipca 1983 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, DzU 1983, nr 39, poz. 175.

⁴ T. Mołdawa, *Konstytucyjne podstawy ustroju Polski Ludowej*, [w:] *Władza w PRL. Ludzie i mechanizmy*, red. K. Rokicki, R. Spałek, Warszawa 2011, s. 19.

⁵ J. Eisler, *Siedmiu „wspaniałych”*. *Poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2014, s. 287–288.

⁶ Tekst nowelizacji Konstytucji Bułgarskiej Republiki Ludowej uchwalonej 18 V 1971 r., <https://parliament.bg/bg/19> [dostęp: 5 I 2021 r.].

⁷ W. Büchner-Uhder, *Konstytucja Niemieckiej Republiki Demokratycznej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1969, nr 2, s. 1–11.

⁸ Tekst konstytucji CSRS w języku czeskim, https://web.archive.org/web/20071010101042/http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html [dostęp: 5 I 2021 r.].

⁹ AIPN, 0639/136, t. 5, KW MO Poznań, Wyciąg z doniesienia TW ps. „Jerzy” z dn. 26 XII 1975 r., 27 XII 1975 r., k. 17.

¹⁰ AIPN, 0639/136, t. 5, Pismo Jerzego Ozdowskiego, prezesa KIK w Poznaniu, i Janusza Zabłockiego, dyrektora ODİSS, do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, 3 II 1976 r., k. 34.